

Кінець банди Антона.

П'єса.

Дійові особи:

Рената - дівчинка, 12 років

Тиміш - хлопчик, 13 років

Міліціонери

Антон - старий, сивий

Андрій, його товариш, конюх

Стара циганка

Яків - друг Антона, сторож

Капітан міліції - високий, сивий, років 50

Только - чоловік, років 45

Марійка — жіночка 35 років

Наталя

Ніна, Юля - подружки, по 17 - 18 років

Дія перша.

Кабінет в міліції. Капітан міліції і Рената, дівчинка 12 років. Капітан - сивий, високий чоловік, років 50.

Капітан: «Продовжуй, дівчинко, продовжуй».

Рената: «Мене програв в карти дідусь. Вірніше, так я звала свого прадіда. Це була моя найулюбленіша людина. Він завжди проводжав мене до школи, на уроки малювання в Палац (мені дуже сподобалось малювати портрети людей - мами і тата, бабусі і вчителя малювання. Але найвлучнішим був дідусевий портрет). Ніхто, крім мене, так його не слухав, так не розумів! Які випадки з воєнних днів він мені розповідав! І перед сном я знову і знову просила його: «Діду, розкажи про єврея Йоську, що ніколи не їв сала.» І він вкотре розповідав, як їхню частину оточили фашисти, як вони вибиралися з оточення, йшли лісом і селами, а фашисти настигали їх. В останню мить вони встигли загрузити в селі підводу сала. Хліба зовсім не було. Солдати все йшли і йшли. До дідуся підійшов його товариш, В'ячеслав: «Там Йоська зовсім слабкий. Не хоче їсти сала. Говорить, що євреям не можна. Не виживе».

Вони підійшли до Йоськи, що сидів під деревом:

- Друже, треба трохи поїсти.
- Не можу навіть дивитися на сало. Ніколи не їв його.
- Ми повинні все перетерпіти, пережити. Назло фашистам.

Йоська їв, і сльози відчаю текли по його щоках. А друзі раділи, що допомагають вижити товаришу. Нарешті, вони вийшли з оточення.

Потім декілька разів Йоська з В'ячеславом приїздили до нас. Від них я дізналась, що в одному з боїв дідусь був поранений, його присипало землею, і тільки по крові з руки знайшли його друзі, відкопали і врятували.

В останній свій приїзд Йоська (В'ячеслав до того часу вже помер) привіз багато яблук і динь; бабуся приготувала фаршировану рибу, напекла пиріжків, поставила на стіл сливову наливку. Вони їли, пили, про щось розмовляли. А потім дідусь став якось цікаво себе поводити: він почав роздягатися, чомусь натягнув кружечок лимона на великий палець правої ноги і все промовляв: «їж, їж». Всі сміялися, а Йоська відвів його в спальню. Я пройшла до нього, він посміхнувся, дістав відкілясь півника на паличці, дав мені, поцілував і заснув.

Які то були щасливі дні! Я завжди чекала його приходу додому. Він брав мене на руки, я шепотіла йому в вухо: «Дідусь, що приніс?» І він завжди діставав з кишені яблучко, шоколадку або іграшку.

Але потім в одну мить все змінилось. Бабуся, мама і тато загинули в дорожній аварії. Ми залишилися з ним наодинці.

Він став багато пити горілки, почав уходити з дому - ночами грав у карти. І якось швидко все програв, що було в квартирі. Страшніше всього було бачити його очі - він постійно плакав, не міг змиритися зі смертю близьких.

Я тільки просила його: «Діду, не пий горілки. Не кидай мене саму вночі, - я боюся. Не грай в карти, ти все одно програєш.» Та він мене переконував: «Я виграю багато грошей для тебе, я повинен тебе забезпечити на все життя.»

В останній раз він прийшов з п'яним сантехніком Антоном, який сказав, що я повинна йти з ним, бо дідусь мене програв. Я плакала, але він схопив мене за руку і повів.

В той же вечір дідусь помер.

А я стала жити в Антона. В тій хаті жив ще його небіж, тринадцятирічний Тиміш. Він був весь патлатий, з великою червоною плямою на щоці (Антон казав, що то його мати-алкоголичка обварила окропом, коли Тиміш просив їсти). Хлопець сумно подивився на мене і голосно фиркнув.

В перший же вечір хазяїн напився, заснув з цигаркою, і в хаті все загорілося. Дим застеляв нам очі, було важко дихати. Тиміш витягнув мене на повітря. Я хотіла врятувати і Антона, та Тиміш сказав: «Нехай здохне».

- Не можна кидати людину!

- Це не людина, а звір.

Але я настояла. І ми витягли його. Коли пожежники загасили вогонь, а хазяїн побачив, що всі речі згоріли, він озвірів: став нас бити, кричати. З того дня я почала просити милостиню, як і Тиміш, біля воріт церкви. Коли приносила мало, Антон дуже бив мене. Одного разу я вирішила втекти від нього. Та вже на вокзалі він наздогнав мене і довго бив. Обличчя моє стало цільною раною, очі заплили. А коли він ударив мене в живіт кулаком, я зрозуміла, що помираю.

Потім Антон вирив у дворі яму, потягнув мене за ноги і вже хотів засипати землею, але тут прибіг Тиміш, став кричати, що позве людей, якщо хазяїн закопає мене.

Тиміш лікував мене, прикладав примочки, вкривав обгорілим кожухом. Одного разу приніс мені жуйку, в другий раз - маленьку шоколадку. Крадькома від хазяїна він приносив мені то бубличка, то пиріжка ("Вкрив у Мотрини" - говорив похмуро, а я раділа, їла повільно пиріжок, щоб подовше поласувати повидлом з пиріжка).

Я їла, а він сидів поруч, сумно дивився на мене, не відривав руку від плями на щоці, - так він соромився її.

Потім я знову стала ходити під церкву - просити милостиню.

Вчора мені не вдалося випросити грошей. Я боялась, що Антон вб'є мене. І коли йшов той солдат з дівчиною, я стала плакати і молити дати мені грошей. А вони привели мене і Тий&ша в міліцію, до вас. Та якщо хазяїн дізнається, він нас покарає. Антон дуже жорстокий, злий і хитрий. І ви не зможете його засудити.»

(З міліціонером заходить Тиміш).

Міліціонер: "Ми все в хаті і на подвір'ї обшукали, - ніде не знайшли його".

Тиміш: "Він хитрий, він вас побачив і втік".

Міліціонер: "Де ж він може бути?".

Тиміш: "Може бути в старій циганки з Шульгівки. Вона часто до нього приходила, вони пиячили і співали пісні. А, може, у сторожа Якова, що живе в Петриківці. Він теж з ними пиячив. Або у Андрія-конюха".

(Міліціонер виходить).

Дія друга.

Міліціонер звертається до бабусі, що йде з кошиком в магазин:

- Скажіть, бабусю, будь ласка, де живе стара циганка.

- Я бачила її позавчора, - вона ходила по базару. Живе десь поблизу ставка. Може, молода вчителька знає: онучка циганки - її учениця. Праворуч від моєї хати вона живе.

- Спасибі.

(Підбігає до хати вчительки).

За столом сидить молода вчителька, біля неї - чорне кошеня, на столі - зошити.

Вчителька(сама):

- Пішла мода - здавати дітей в школу з шести років. А я - проти! Відразу ж пригадую Артемка, - худенького, конопатого хлопчика, якого в перший день привели молоді, симпатичні батьки, змучені цим кровопивцем. Він в ту ж мить кинувся на ворота і почав на них гойдатися. Через годину батьки зняли його і здали мені. І почався кошмар: він залазив на ворота і на дерева. Але головне - я його весь час губила. Як він зникав від мого пильного ока, - не знаю.

Старші діти скаржилися, що він кусається і плюється. А на уроках часто бився в істериці. Я переживала... Та одного разу сказала: "Діти, нехай Артемко відпочиває на підлозі". Він відразу ж встав.

Як згадаю... Півроку не розумів, що від нього хочуть у школі. Але потім дещо почало доходити. Потрошечку навчився читати, писати, вирішувати задачі. Та йому весь час вкрай необхідно було виходити з уроку - то пити, то взяти щось у когось, то щось комусь віддати. Коли всі йшли в їдальню, він не хотів мити руки, бо не було сушилок. Кожен день запитував, коли їх поставлять. Йому захотілося серветок у стаканчиках, - з'явилися і вони. Почали готувати смачніше...

На перервах, щоб нікуди не зникав, його весь час оточували шефи, залучали в різні ігри. Але він щоразу вимагав мене. Доводилось іти. Куди тільки й поділися мої сто кілограмів з хвостиком. То Артемко за мною бігає, то я за ним.

На уроках він відповідав за фізкультхвилинки, і якщо я забувала про них, чи просто не було часу, він починав крутити головою, човгати ногами, щось неймовірно витворяти руками. Доводилося піднімати дітей і проводити зарядку. Любив усіх лікувати.

З товстенькими займався індивідуально, заставляв повзати по підлозі, стрибати з парт.

Потім він прозрів. І почалося: "Яка відстань до Місяця?" "Чому взимку холодно?" "Скільки років Землі?" Всі діти, як діти: сказала - слухають, роблять, вірять. А цей!!! Довелось переглянути словники, енциклопедії. А його - як прорвало. Запитання сипались, як з решета вода. І навчання наладилося. Зараз частенько сиджу, роздумую: в їдальні навів Артемко порядок, біля умивальника - сушилки; діти стрункі, рухливі... Так, так. Задав він нам усім роботу. І все-таки, коли почую про тих шестирічок... Ні, я - проти! Проти! Проти!

Міліціонер (стукає, заходить, питає, де хата циганки).

Вчителька: "Через дві хати, скраю. Але з вчорашнього дня її не видно. Внучка зосталась сама".

Міліціонер: "Дякую" (Уходить).

Дія третя.

Міліцейська машина зупиняється біля хати сторожа Якова. Стукають у двері, але ніхто не відчиняє. Міліціонер звертається до Толька, що живе поруч, молодого чоловіка, років 40 - 45.

Только (сам в хаті): "Сиджу, міркую. Жінка має однакові права з чоловіком... Прикро. Хочеться кричати: "Одумайтесь, чоловіки! Доки не пізно, прохайте, щоб закреслили цей закон!" Згадую своє життя. Ой, Одарко, Одарко! Синьоока, чорнокоса, кохана моя! Що ж ти оце робиш зі мною? Я їй про вареники, про сім'ю та любов свою щиру, про щастя тихе, а вона: "Щастя в праці, жити - для людей." І живе для них. З ранку - на роботі, на крані. "Хай уже працює, - думаю, - хоч моєї зарплати достатньо. Хай собі тішиться - все ж таки вчилась." Але й після роботи не дочекаєшся від неї ласки - то вона комусь вибиває квартиру, то місце дитині в яслях, то безплатну путівку пенсіонеру в санаторій - бо депутат!

- Та в нас же діти! Пожалій хоч двох синів, посидь з нами!

- Ні - ні - ні!

- Любий, - каже якомсь до мене, - як багато ягід уродило в нашому садку!

Я радію: буде багато соків діточкам!

Аж ось надходить час, сам заготовляю соки, бо Одарці треба підвищувати кваліфікацію, їде моя Одарочка на курси...

Сиджу собі, вижимаю із ягід соки, хімізую. Туди цукру більше, туди - менше. Одного разу заходжу до комори, дивлюся на ряди пляшок, аж серце зайшлося, - грають мої соки. Дістав одну пляшку, відкрив... Дохімізував! Не сік, а справжнісіньке вийшло вино. Випив. Фірма! Є чим горе запивати! Заходить Одарка, щаслива та радісна. Каже:

- Тупікови квартиру одержали. Це ті, що жінка трійню народила.

А я їй: "Ну що мені до них? В мене жінки немає".

А вона: "Коханий мій! Там такі дітки!" А потім: "Любий, що є поїсти?" І заглядає в каструлі. Не міг відмовити рідній жінці, особливо після таких слів.

Сиджу, згадую. Настраждався за двадцять років життя з нею. Ні випити. (Зразу ж: "Що, вже навігація почалася?") Ні піти кудись - діток жалко. Що ж оце зробила з мужчиною рівноправність? І варити і прати, і з дітьми... Вчителька так і сказала: "Батько повинен приділяти хлопцям багато уваги." І приділяю. А що ж залишається робити?"

(Входить міліціонер.)

Міліціонер: "Не знаєте, де може бути сторож?"

Только: "До нього приїздили друзки, і вони кудись швидко зникли. Може Марійка, його небога, знає де він подівся. Он вона сидить у садочку."

Марійка (згадує)

-Того листа написала й сама віднесла в редакцію. А як кривила губи ота молоденька секретарка! Нічого! Буде і їй за тридцять. Все я написала - і про зріст -164 см, і про 35 років, і що симпатична, працьовита, шукаю друга серця. Та щоб не пив, любив сім'ю... Бо така самотня!

Щоправда, - був у мене один - мій сусіда, Микола, що праворуч від мене оселився. Все запрошував: "Давай об'єднаємось!" Як ми разом заспіваємо "Цвіте терен" - всі заслуховуються. Але він весь час чимось зайнятий - то були голуби, то рибки, потім - кури, качки, а зараз - кролі і нутрії.

А мені хочеться справжніх почуттів, великого кохання! Чи ж я дарма стільки років чекала? Не ледача, роботяща, здорова, ні крива, ні сліпа...

І от порадила мені подружка Тетяна написати в газету. Бо хоч злі язики брешуть, що Іван одружився на її будинку з меблями та на її подвір'ї з усяким добром, - я таки добре знаю, що живуть вони, як голуб'ята. Можливо, інші подруги сміялись би наді мною. От, наприклад, Подолинська Варка. Точно, взяла б на клики. Але хіба ж Василь з Решкута не розказував, як притисла його Варка (а дівка ж дебели!):

- Оженись! - каже.

- Та я ж аліментник!

- Скільки? - питає.

- Двадцять п'ять відсотків!

Подумала трохи.

- Ну, це нічого. Квартиранти справно ж платять, помідори добре дозрівають, раки й рибка в річці ще не всі перевелись.

- Так це ж одній жінці сплачую. А другій...

Тільки тоді й відпустила.

Віднесла того листа й чекаю, все своє життя передумую, сумую, плачу. Ну, немає щастя в житті...

Коли це швидко так одержую листа. Пише один чоловік, що я йому до душі, хоче зустрітись зі мною у парку, на майданчику для танців, о сьомій годині вечора.

Приходжу. Озираюсь на всі боки, душа аж заходиться. Дивлюся - чимчикує той мій сусіда Микола. Побачив мене, зупинився.

- Ти що шукаєш? - питаю.

- Не що, а тебе.

- Так це ти, - отетеріла я, - отой чолов'яга?

- Та я ж, я. Вичислив тебе. Нікуди від мене, - своєї долі, - не дінешся. Та й повів до себе, з захопленням розповідаючи про своїх бджіл! (Міліціонер заходить до Марійчиної хати.)

Міліціонер: "Не підкажете, де знайти сторожа Якова?"

Марійка: "Десь вчора з друзками подівся."

(Міліціонер дякує, сідає в машину. Від'їжджають.)

Дія четверта.

Два міліціонера шукають хату конюха Андрія. Підходять до подвір'я Наталі, що сидить у садку під черешнею з подругами - Юлею і Ніною, розмовляють.

Наталія: "Друзі бувають різні. От, хоч би Василь Охрименків і Петро Карапит. До війни обидва лейтенанти були нерозлучними друзями. Василь зустрічався з Лідєю, але Петро прямо перед їхнім весіллям увіз до себе дівчину. Василь довго сумував, та бажав лише одного - щастя для коханої, спокою другу. В вересні 1941 року вони опинилися в фашистському полоні. Коли Василь, поранений і знепритомний, оглядівся, то побачив Петра, переодягненого на солдата, а поруч - сотні радянських солдатів і офіцерів, що страждали під відкритим небом, за чотирма рядами колючого дроту на подвір'ї Перещепинської школи №2. Там розташували фашисти табір військовополонених. Постійно голодні, без теплого одягу, взуття, полонені стійко зносили знущання нацистів. Селяни передавали їм одяг, їжу, ризикуючи життям, організовували втечу. До полонених приходила дівчина Олена, яка приносила їм продукти, передаючи їх через Василя. Хлопець дуже їй прийшовся до душі. Минув місяць, і вона запропонувала Василеві і Петру план втечі. Не задумуючись, Василь погодився, а Петро сказав, що німці солдатів не стрілятимуть (а в нього були і документи на ім'я загиблого солдата Івана Кошового, і одяг.)

Олена і Василь бігли в Самарський ліс.

- Я знаю, чого тебе назвали Василем, - шепотіла Оленка, - бо в тебе очі, наче волошки в житі.

А він не міг повірити, що знову зможе бути щасливим: "Невже доля дала мені ще один шанс?"

До грудня 1941 року вони були з партизанами. Та каральні загони фашистів і поліцаїв блокували Самарський бір. Багато перещепинців загинуло в нерівній боротьбі. Фашисти катували, вішали і вбивали партизан. З великими труднощами прорвались Василь з Оленою з оточення. Вони йшли селами, лісом. Приєдналися до 125 полку шостої Орловської дивізії. А 21 вересня 1943 року визволяли Перещепине від фашистів.

Тоді ж Василь дізнався, що Петра було застреляно разом з ветеринаром, який хотів передати солдату чоботи."

Юля: "Так, роки війни були жорстокі, та і після війни відбувалися страшні події. Ви чули про банду Антона?"

Ніна: "Стривайте, стривайте, дівчата. Послухайте, будь ласка, мого вірша "Невідомій матері"

Край дніпровський, ласкавії хвилі,
Присамарськії греблі мої,
Верби, клени й тополі милі...
Тут колись відбувались бої.

Спалахало вогнем Присамар'я,
Безнадійно стогнали степи,
А в долині Іван та Мар'я
Поховали твоїх синів.

Невідома старенькая мати!
Двох синів твоїх, двох соколів
Розстріляли фашисти трекляті
В присамарських степах золотих.

Бо українську землю квітучу
Боронили від ворогів.
Посадили іву квітучу
Над могилами двох братів.

Невідома старенькая мати,
Що невтішно ридає вночі...
Пламінь серця хочу я віддати
За горючі сльози твої.

Не забути життя парубочі
Двох синів твоїх, двох соколів.
Вони сяють нам зірками вночі,
Пломеніють в вогнях прапорів."

Юля: "Молодець, Ніно! Такий хороший вірш! Та послухайте про банду Антона. Антон повернувся в Шульгівку, пройшовши всю війну. Був і в полоні у фашистів, і на передовій, мав медалі і орден. В сільраді зраділи ще одному чоловікові, одразу призначили керівником тваринницької ферми, виділили велику хату. А як раділи жіночки і дівчата! Бо - жених! Та він дивився тільки на Надійку - поштарочку. І їй подобався високий, чорнявий, веселий Антон. Через місяць і зійшлися. Надійчина бабуся все нарікала, що не по-людськи: без сватання, без вінчання, та не змогла її відмовити. А через рік Надійка повернулася до бабусиної хати - худа, бліда, - де й краса її поділася. Та нікому нічого не казала, тільки нишком плакала. В ті скрутні часи в Шульгівці, Сорочиному, Василівці почалися крадіжки. Помітили люди, - як вранці прийде ворожка, - чекай під вечір злодіїв. Тягли все: зерно, одяг, взуття, курей, кіз, свиней. Навіть бак для води викрали з дитячого будинку. В цьому будинку жили діти-сироти війни. А восени він поповнився ще двома дітками - бандити вбили їхню матір, вдову Мотрону, яка не віддавала їм свого кабанчика. Зовсім озвіріли, нікого злодії не боялись. Бувало, приїдуть вночі до старенької бабусі: "Бабо Фросине, ми твоїх курей беремо!" Або завітають до кволого дідуся: "Діду, ми забираємо твою молочну козу Маньку!"

Плачуть і плачуть старі...

Одного зимового дня зайшла ворожка до вдови Уляни, яка щойно одержала в сільраді мішок проса.

- Ну, чекай на гостей, - попередила її баба Фросина. Так і сталося. Прокинулася Уляна від чіхось тихих кроків на подвір'ї. Вони! Троє із санями. Знайшли дошку і ціляться у вікно. Уляна швидко посадила дітей у запічок і прикрила подушками; поштрикала мішок швайкою і лягла під вікном. Злодії вибили вікно, почали нишпорити по хаті, а Уляна накинула платок і, як була, в одній сорочці, побігла через городи до сільради. Черговий подзвонив у Петриківку, бо в селі не було міліціонерів. Зранку приїхала бригада міліціонерів. Вони йшли по слідах: просяна доріжка привела їх прями́сінько до хати Антона.

Троє злодіїв і ворожка міцно спали після гулянки. Так, сонних і сп'янілих, їх і пов'язали. Антона заперли в кабінеті сільради, а трьох злодіїв повезли до центру.

Та селяни вибили двері кімнати, витягли Антона. В середині кабінету колись висіла люстра, хлопці закріпили на її місці крюк, повісили на ньому за зв'язані руки Антона; били всі - і чоловіки, і жінки, і діти. А він тільки сміявся: "Бийте, бийте, мене ще не так в гестапо били!"

Нарешті приїхали міліціонери і силою забрали Антона від розлючених односельців. Потім в селі був суд...

Як забирали Антона, вийшло все село. Вийшла і Надійка. Він побачив її і всміхнувся, а вона все шепотіла: "Не змогла, не змогла тебе переконати чесно жити. Прощавай, коханий! Прощавай, любове!"

Все. Кінець банді Антона! Три дні після суду везли награване бандою до дитячого будинку. Тепер можна було спокійно жити, працювати, нічого і нікого не боятися. "

Наталя: "Скільки років пройшло після війни, та ще й досі люди знаходять своїх рідних. От, наприклад, наш водій, Михайло Іванович, думав, що його син загинув, а нещодавно знайшов його. Хлопчика врятувала баба Ліза. А всі думали, що то її син Миколка. Тоді, в роки війни, Михайло Іванович пішов на фронт, а дружина з маленьким Миколкою і матір'ю чоловіка залишилися в селі, не встигли виїхати через хворобу матері. І баба Ліза їх ховала в своїй хаті, в підвалі. А сноха Лізи хотіла забрати в неї половину хати собі, все доносила поліцаям. Та ті не здогадувались обшукати підвал. Стара мати хворіла, і дружина водія пішла шукати аптекарку, щоб допомогла ліками саме в той час, коли Лізу допитували в поліції. І тут сноха Лізи побачила її, покликкала німця, що проходив повз неї: "Пане німецький офіцер!"

- Там жидівка?

- Ні, то дружина партизана.

Німець застрелив її на місці. А стара померла. І залишився хлопчик. Ліза його виростила, як свого. А сноха відсиділа 4 роки і зараз живе на своїй половині. Ліза віддала Миколку Михайлу Івановичу, як дізналась, чий він."

Юля: "А я відшукала матеріал про підпільницю Зіну Білу і написала твір. Ось, послушайте:

- Жарким літнім ранком 1942 року вздовж берега річки Самари вийшла з лісу дівчина - колишня студентка вчительського інституту, а тепер підпільниця, Зіна Біла. В лісі і на Самарі панувала тиша.

Раптом пролунали два постріли. Зіна, ховаючись за деревами, підійшла ближче. Біля палатки вона побачила фашистського офіцера, який примушував полоненого юнака чогось пірнати у Самару. Але хлопець зненацька кинувся на німця. Вони довго боролись, німець двічі вистрелив, та юнак, потопаючи, потягнув його в глибину. Все! Потонули обидва...

Зіна увійшла в палатку. Там на столі лежала розгорнута карта і лист, написаний татарською і перекладений на німецьку мову. Де дістав цього листа з картою фашист, - вона не знала. Зіна сіла під дерево і стала перекладати з німецької мови.

"Любий брат мій Ісмаїл! Повідомляю тебе, що шість вершників поспішають до тебе зі скарбами - золотом, сріблом, ізумрудами. А я везу найдорожчий скарб - чудову красуню, яку обрав собі за дружину. Нехай всі скарби будуть твоїми, а я відпочину від набігів поруч із коханою."

- Де скарби? Де брат мій Юсхат? - кричав Ісмаїл на вершника, що чудом добрався живим до татарського стану. Але той стояв, низько схиливши перед Ісмаїлом спину."

Зіна замріяно дивилась на річку: "Так, наші місця ще приховують таємниці."

Тут колись були бої з татарами, що грабували людей і везли здобич через цей шлях. А козаки їх переслідували. Багато скарбів - золотих і срібних речей - поховано в Самарі. Крім того, в нашій річці безліч мореного дуба. Треба прочистити Самару, дістати ці дерева і передати меблевим фабрикам. А яка чудова в нас природа! Після війни, коли я буду працювати в школі, я обов'язково про все розповім дітям на першому ж уроці. А потім ми підемо на екскурсію по рідному краю, розгадаємо таємницю скарбів Юсхат-бея. Ми дістанемо ці скарби. А ще поведу дітей до озера Княгиня. Це теж цікаве місце. Старі люди розповідали, що колись в Андріївці жили князі. І молода княгиня закохалася в бідного парубка. Але їм не судилося побратися: батько княгині не благословив їх і не дозволив одружитися парубку з княгинею. Тоді бідолашна дівчина кинулась в озеро і потонула. Тому озеро так і зветь - Княгиня.

Довго сиділа Зіна біля берега і мріяла про майбутнє.

Не довелось їй дожити до перемоги. В середині 1943 року гестапівці вистежили підпільників і закатували їх в застінках гестапо. А річка Самара так нікому не розкрила таємниці скарбів Юсхат-бея і спокійно несла свої води до могутнього Дніпра."

Наталя: "Мені здається, що ти будеш обов'язково письменницею."

Ніна: "Он чогось до нас поспішають міліціонери."

Міліціонер: "Ви не бачили, дівчата, конюха Андрія?"

Юля: "Он вони, в посадці, сидять, грають в карти і п'ють горілку."

Міліціонери швидко відходять, підходять до машини і викликають по рації допомогу. Оточені з усіх боків злодії навіть не чинять опору. Їх везуть в трьох машинах.

Антон і циганка дограють в карти. Циганка програє, Антон б'є картами її по носу, вона плаче.

В другій машині - Андрій і Яків. Андрій розповідає: "Уявляєш, вдивляюся в чергу, що стоїть за квасом, і очам своїм не вірю: мій кум Хвесько п'є квас. Сказав би мені хто, - не повірив. А тут бачу на власні очі. Аж пити перехотілося."

- Що з тобою, куме? Чи не захворів?

- Ні, здоров, здоров, любий куме Андрій. То ти про горілочку питаєш? Ні, ні. Жодної чарки вже півроку не беру до рота. Зав'язав.

- Хвесю, як же це сталося?

- То ж слухай. Як поїхала в тому році моя Олена продавати помідори (не знаю навіть, по скільки вже вона їх розпродала), але довелося їй відсидіти 15 діб. А я чесно чекав її. Одного разу випили ми вдвох з приятелем три пляшки Оленчиного самогону. От, ліг я спати, вже став і засинати, аж серце: "Тук!" А потім так швидко: "Та-та-та! Тук-тук!"

- Помираю! - зрозумів. Пальці на руках поніміли, я - ну їх кусати. Нічого не допомагає. Покусав до крові, кляв себе, проклятого п'яничку, згадав першу, рідну жінку з дітьми, плакав і божився, - не буду пити. Як заснув - не пам'ятаю. Прокинувся. Пішов до заводу, упросив, щоб взяли на роботу. Спасибі, і майстер попався - золото. Такий уважний до мене, ласкавий. Все читає мені Горького та Шалапіна. Слухаю і плачу - скільки людей згубила ця оковита! Приїжджає моя Олена - так нічого, не схудла.

- Що це з тобою? Може захворів? Хвесю, та кинь ти цю роботу! Ми що, дурні, щоб працювати у заводі? Та тепличка ж з обігрівом, та сіточки для рибки нові! Любий, вип'ємо!

А я їй: "Не п'ю, Оленочко, зав'язав!" Так вона мені такого гармидеру накоїла. І зараз вереск у вухах. Піднявся і пішов до рідної жінки. Плакала, але прийняла. Так і живемо - ми з жінкою працюємо, синки - вчаться.

- Молодець, Хвесь. Тільки що ж ми стоїмо біля моєї хати, а не заїдемо?

У мене в хаті двоє приятелів кинулися до Хвиська: "Нарешті, Хвесько, зайшов-таки! Вип'ємо за тебе, за дружбу."

- Ні, не п'ю, - зав'язав.

- Та за друзів! Поважаєш нас? Андрія?

Довго ще оборонявся Хвесько. Згадував і рідну жінку, і діточок, і покусані руки свої. Останнім промайнув у пам'яті майстер з книжками. Скільки вже потім пили - Хвесько не пам'ятав. Коли вже впала його сп'яніла голова до столу, зайшла моя Нінка.

- Знову нализався, як свиня. Куди його тепер - до Олени чи до рідної жінки?

Вирішили - до Олени, бо рідна жінка не прийме п'яного. Умовили цигана за дві пляшки самогону відвезти на кобилі. Кантували вп'ятьох. Хвесько плакав, гикав і кричав: "Зав'язав! Зав'язав! Зав'язав!"

(Андрій і Яків сміються.)

Машина з міліціонерами зупиняється. Виходять два міліціонери, курять цигарки, розмовляють, відпочивають.

- Ну, як, ти ще не оженився?

- Ледь, ледь не одружився. Знаєш, кохана ще нічого не знала і навіть не здогадувалась про мій намір. А я вирішив одружитися з нею. З такої нагоди зібралась уся моя рідня. Поради так і сипались:

- Хай уже жениться, якщо кохає. Не молоденький - за тридцять.

- Марно від кохання берегтись.
- Хто жениться, добре робить, а хто не жениться - ліпше.
- Добра дружина - мужеві корона.

Аж ось дядько наголосив:

- Любов очі засліплює. Чи добра вона дівчина? Чи кохає тебе? Та чи буде вірною?

Всі схопились з місць:

- Жінці й померлій не вір!
- Женись очима і вухами!
- Коня хвали тільки через місяць, а жінку - через рік.

Усі сходились на тому, що чоловік мусить бути головним в сім'ї. Якщо я зразу ж не зумію поставити на своєму, то все моє життя пропаще.

І тут я додав, що буду жити у тещі. Присутні замовкли, а потім почали зітхати:

- Від неволі сам Господь бог втікав.
- Тещина опіка очі випіка.
- Дорожча вільність, ніж золоті достатки.
- Теща гірша за меча.

Я злякався. Почав сумніватися, чи то в мене справжнє кохання. Згадав уважну тещу, її суворі очі. Порахував, і вийшло, що кохаю тільки чотири роки, що не все ще перевірено. Треба переглянути свої стосунки і з нею переговорити. А й справді - чого поспішати? На серці стало легко - не буде в мене ні дружини, ані тещі. Я - вільний!

Тепер мої рідні кажуть:

- Сухий хліб і добра воля!
- Воля все всолодить!
- Воля ціни не має!
- А як у тебе? Кажи, як ти одружився?
- Що сказати, коли тобі - за тридцять, ти день і ніч працюєш, живеш з ученою мамою, а їй раптом пропонують безплатну путівку в санаторій? І я сказав: "Бери її і спокійно відпочивай!"

Що сказати, коли ти зустрічаєш двох подружок, які однаково тобі подобаються? І я запросив їх у гості.

Що сказати, коли одна з них розумна і красива, починає співати, танцює з тобою, а друга (просто симпатична і приємна) миє підлогу, поливає квіти, варить борщ і вареники з сиром? І я сказав тій, другій: "Будь моєю дружиною."

Що сказати, коли всі рідні, друзі й знайомі відмовляють тебе від цього жахливого кроку? І я сказав: "Запрошую вас на весілля."

Що сказати, коли дружина до вашого приходу з роботи все перемиє, випрасує, приготує свіжий обід та ще й спитає так ніжно: "Не втомився, любий?"

І я мовчу. Постійно мовчу.

Що сказати, коли в вас з'являється маленьке хлоп'ятко, руде й конопате, як ви?

І я вперше говорю їй: "Рідна, кохана! Яка ж ти красива! Спасибі!"

- Пригощайся пиріжками!

(їдять, сміються.)

Машини від'їжджають.